Guldbrakteaterne Finn Rasmussen maj 2015

1. Guldbrakteat fra Gudme på Fyn (Hauck 51,3).

Guldbrakteater er tynde guldplader med øsken beregnede til at hænge som amuletter i en kæde om halsen, De blev fremstillet i perioden 450-565. Der er fundet op mod 1000 og de er næsten alle fremstillet i Sydskandinavien. Her var på den tid flere småkonger hvoraf nogle kaldtes danere. Disse småkonger erhvervede guld ved at deltage i krige som f.eks. hunnernes krig mod romerne. Ifølge en romersk beretning fra 448 havde hunnerkongen Atilla til sit rige føjet øerne i oceanet. Guldbrakteaterne er uden tvivl inspireret af de romerske mønter som havde kejserportrætter og andre religiøse motiver. Guldbrakteaterne har også religiøse motiver, men tydeligvis med andre guder end de romerske mønter.

Karl Hauck har studeret guldbrakteaterne meget grundigt og bl.a. vist at motivet på tregudebrakteaterne som figur 1 er opstået på Fyn. Ifølge Hauck viser brakteaternes billeder Odindyrkelse. Dette kan næppe være rigtigt, for den første afbildning af Odin i Skandinavien findes først ca år 600 på en stanseform til en hjelmplade fundet i Torslunda på Øland. Min fortolkning afviger fra den almindelige blandt arkæologer. I den forbindelse vil jeg takke arkæolog Kent Laursen Aarhus Universitet fordi han har rettet nogle arkæologiske misforståelser i min tekst.

Vi må hellere sammenligne brakteaterne med billederne på guldhornene fra Gallehus fra begyndelsen af 400-tallet. På guldhornene ser man på en meget fremtrædende plads to guder, der af religionsforskere fortolkes som de guddommelige tvillinger. Den ene fremstormende gud sørger for vækst især af dyr og mennesker, den anden tilbageholdende gud sørger for høst og rigdom. De guddommelige tvillinger vejleder mennesket på dets vej gennem livet og døden. De to guder er senere i den nordiske

mytologi blevet til Frey og Njord (Rasmussen 2004). De guddommelige tvillinger findes foruden i germansk religion også i baltisk, græsk, indisk og andre religioner. De nordiske helleristninger fra bronzealderen har mange billeder af tvillingerne.

Billedet på brakteaten figur 1 kan forklares ved hjælp af de græske tvillingemyter. Den ene tvilling er ung og stærk (den græske Castor, "den strålende") ses danse i midten. Han skal dø hver nat. I den ene hånd har han nøglen til det nye liv. I den anden hånd en guldmønt. Han ledsages altid af sin tvillingebror (den græske Polydeukos, "den meget hjælpende"). Denne gud er udødelig men følger alligevel med sin vandringsstav sin bror gennem dødsriget. Hele scenen foregår i dødsriget, hvilket markeres med et firben.

For at komme til den nye dag skal de overskride et hegn. Her møder de en fødselsgudinde (den græske Helena, "lysgiver"). Hun har vinger og et skørt. På halsen sidder et livstræ. I hånden har hun en magisk ring, der symboliserer livets kredsløb. Fødselsgudinden var populær hos germanerne i folkevandringstiden. Hun var skabt samtidigt med tvillingerne ved verdens skabelse og dermed søster til dem. Hun kaldtes Eostra, Ostera og lignende navne der egentlig betyder "frembringe" ligesom "øst". Hun frembragte både levende væsener og himmellegemer. På brakteaterne ses hun ofte stå på et himmellegeme. I den nordiske mytologi er hun blevet til Freya ("herskerinden").

Runeindskriften UNDR læser jeg som "Under", d.v.s. underet ved genfødslen. I den tids religion var genfødsel muligt også for mennesker. Eddadigtene nævner eksempler herpå. På brakteaten ser vi at de guddommelige tvillinger viser vejen til genfødsel.

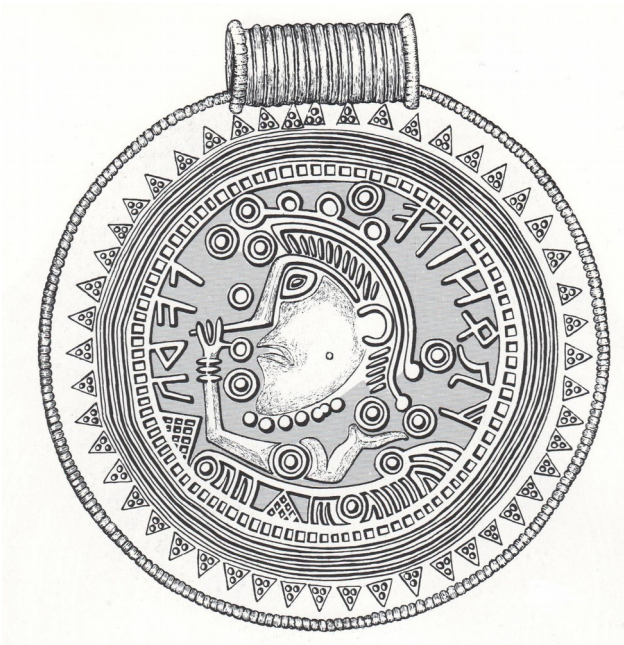

2. Guldbrakteat fra Darum ved Esbjerg (Hauck 42).

Guderne på brakteaterne må have nogen andre navne end de græske og de navne skal vi finde. På de fleste guldbrakteater er kun den unge fremragende tvilling afbildet. Også hos romerske soldater var Castor den mest populære og tilbedte tvilling. Figur 2 viser en brakteat af type A, med et mandshoved i profil. Denne brakteat blev fundet i et depot i en mose. I depotet var der forskellige genstande af guld foruden 11 guldbrakteater, heraf tre

ens eksemplarer af brakteaten figur 2. Det er et offerfund. På figur 2 ser vi den populære tvilling hos germanerne og runeindskriften lyder:

FRØHILA LAThU. d.v.s. *Hellige Frø påkalder jeg.*

FRØ er den afbildede gud. I Danmark findes utallige stednavne, hvor gudenavnet Frø indgår, og på disse steder har der nok været helligsteder for Frø. Darum ligger i Frøs Herred. HILA betyder "hellig" og LAThU betyder "jeg inviterer". Det er brakteaten og dermed bæreren af brakteaten, der anråber Frø om hjælp. Frø kaldtes Frey i den nordiske litteratur. Snorres Ynglingesaga handler om den svenske kongeslægt ynglingerne, som siges at nedstamme fra guden Ing. Derfor begynder alle kongenavnene i slægten med en vokal ligesom gudens navn. Ynglingerne må have dyrket guden Ing på guldbrakteaternes tid. Snorre siger også at Ing blot er et andet navn for Frey. Romerne kaldte de germanske folk der levede nær Nordsøen for Ingvæoner, fordi de dyrkede guden Ing. Frø, Frey og Ing er forskellige navne for den samme gud.

3. Guldbrakteat fra Ølst i Midtjylland (Hauck 135).

Ca. en trediedel af guldbrakteaterne er af type C, hvor der er et mandshoved over et firefodet dyr som på figur 3. Her ser vi hovedet af Frø/Frey/Ing ovenover en mytisk hest. Manken er skraveret som tegn på at den lyser. I eddadigtet Vaftrudnismal fra 900-tallet hedder det at Skinfaxe skyhøjt trækker dagen med strålende manke. Perlerne på bringen betyder også lys. Fødderne ligner hvalens hale formentlig fordi hesten løber i skyer. Det mærkelige horn er ligesom hesten selv usynligt men kan indeholde solen, som hesten løfter. En solhest ses trække solvognen fra Trundholm 1400 f. Kr.. Også sølvbægrene fra Himlingøje 200-tallet e. Kr. har et billede af solhesten (Rasmussen 2004). Solhesten her har en vældig styrke og hurtighed. Den kan bringe lys og regn. At scenen er himlen vises på figur 3 ved hjælp af hagekors, som symboliserer den himmel der drejer rundt. Ings hårpragt viser hans ungdommelige styrke. Skraveringen viser at han stråler. Vi ser også en strøm der kommer ud af munden på Ing. På mange brakteater ser man Ing hviske i hestens øre. Det betyder at Ing styrer solhesten med åndelig kraft. De to runeindskrifter lyder

HAG d.v.s. *hellig*
ALU d.v.s. *jeg bringer vækst*

HAG er formentlig en kort udgave af det græske hagios, der betyder hellig. Hellig betød oprindeligt "en der bringer held og sundhed" og er senere blevet en betegnelse for guddommelige egenskaber. Den der bringer helse er den afbildede gud, Ing og dermed også brakteaten. ALU kan sammenlignes med latin "alere" (at nære) og germansk "al" (at vokse). I urnordisk blev endelsen U brugt i 1.person ental. Derfor den lidt kluntede oversættelse. Det er guden og dermed brakteaten, der bringer vækst.

4. Guldbrakteat fra Fyn (Hauck 58).

Den smukke guldbrakteat figur 4 er af type C ligesom figur 3. Den har tre indskrifter

HOUAR d.v.s. *hæveren*
LAThU AADUAALLIIA d.v.s. *jeg påkalder den opvoksende*
ALU d.v.s. *jeg bringer vækst*

HOUAR ender på r og må være et navneord. Det er et navn for daghesten, der hæver lyset. Ser vi bort fra dobbeltrunerne har vi ordet ADUALIA. Det kan sammenlignes med latin "adolescere" (vokse op, blive voksen) eller engelsk "adult" (voksen). Den opvoksende er den unge, aktive tvilling Ing/Frey. Brugen af dobbelte runer er et specielt påfund måske af kunstneriske hensyn. Runernes betydning er "at vokse", og de enkelte runetegn kan så også vise at de selv vokser.

En anden guldbrakteat (Hauck 147) i samme stil som figur 4 er fundet ved Rynkebygård på Fyn. Den er fundet sammen med mønter og depotet kan derfor dateres til ca 480. De

to brakteater må være fremstillet af den samme smed. Guden på figur 4 har en fletning. Brakteater med fletning er kun fundet i et begrænset område: fem på Østfyn, tre på Østsjælland, to nær ved Kiel samt tre enkeltfund i Sverige og Norge. (Axboe 2007). Jeg tager denne udbredelse som et tegn på danernes magtområde.

Mange af guldbrakteaterne har forenklede tegninger og utydelige runeindskrifter. Det kan skyldes at de er fremstillet af mindre magthavere. Alligevel er det ganske klart at guldbrakteaterne udtrykker ønsket om vækst af planter, dyr og mennesker. Især billedet af solhesten, der bringer dagslys og regn vidner om at landbruget var altafgørende i samfundet.

De guddommelige tvillinger blev dyrket i hele det germanske område i Romertiden (50 f.Kr.-375) og Folkevandringstiden (375-575). I næsten alle germanske grave med gravgods findes der typisk beslag fra to drikkehorn eller to bægre. Alene i Danmark er der fundet metalbeslag fra over 100 drikkehorn. Også ved Gudme er der fundet drikkehorn.

Romerske kilder omtaler germanernes brug af drikkehorn. Plinius beretter at germanerne fylder hornene parvis. Et par horn fundet ved Skrydstrup havde rester af mjød i det ene horn og rester af øl brygget på emmer i det andet. Metalbeslagene på hornene er ofte ornamenterede, og de ornamenter jeg har set viser tvillingerne (Rasmussen 2004). For eksempel fandtes under lergulvet i kulthuset i Uppåkra en meget fornem sølvpokal med syv ringe af guldblik. Der var to forskellige ornamenter på guldpladerne og det ene ses på figur 5.

5. Guldblik på pokal fra Uppåkra, 500-tallet.

Ornamentet viser dele af to modsat stillede mennesker og to heste omslyngede. De to menneskers frisure stråler og viser deres guddommelige karakter. Menneskearmen holder om hestebenet, der kun har tre tæer, som en fugl. Lignende billeder med to modsat stillede menneskehoveder findes på mange drikkehornsbeslag. Det er åbenbart de guddommelige tvillinger vi ser her. I øvrigt findes tvillingerne i forskellige fremtrædelsesformer på de fleste dekorationer på germanske smykker og våben.

Det fornemste germanske fund fra Danmark er de to guldhorn fra Gallehus fra begyndelsen af 400-tallet. De flere hundrede billeder på hornene er en beskrivelse af den vejledning de guddommelige tvillinger giver mennesket. På det lange guldhorn er der desuden en kodet indskrift, som forklarer meningen med billederne. Et andet fornemt dansk fund er de to sølvdrikkebægre fra Himlingøje fra 200-tallet. Også her er der en kodet indskrift, der fortæller om tvillingernes magt (Rasmussen 2004).

Det er åbenbart at de guddommelige tvillinger var centrale i germanernes tro. I kongens

hal eller i storbondens hus samledes repræsentanter fra lokalområdet og gæster udefra. Alle deltagerne deltog i ritualet og drak af de to drikkehorn. De bekræftede dermed deres fælles tro. Denne religion og det fælles ritual er knyttet til det gamle stammesamfund. Når der blev udbragt en skål for en af guderne eller når hornets dekoration var en lovprisning af guden betød det at den usynlige gud tog bolig i hornet og i det menneske der drak og at guden på den måde også fik næring af drikken. En gud kan være mange steder samtidig. Ritualet var uden tvivl forbundet med en stærk tro på de guddommelige tvillingers tilstedeværelse. Ritualet var med til at styrke sammenholdet mellem deltagerne både indenfor stammen men også med gæster udefra.

Det oldengelske digt Beowulf på 3182 linier handler om begivenheder i Sydskandinavien omkring år 500 og er en glimrende kilde til forståelse af forholdene. Digtet var en mundtlig tradition hos engelske småkonger, der stammede fra den sydlige del af den Jyske Halvø. Først i 700-tallet blev digtet nedskrevet af kristne munke. Derfor er de hedenske gudenavne udeladt, men fremgår dog indirekte. Digtet begynder med en omtale af "*spyddanernes frygtede konge Scyld, der skræmte de frygtede eriler*" (linje 6). Han var oprindeligt et hittebarn "*men senere fik han hyldest og modtog tribut af folkeslag fjernt over havet*" (linje 11). Navnet Scyld, der betyder "skyldighed" , har han nok fået på grund af tributterne. Scyld mødte sin skæbnetime da han endnu var ved magten og drog afsted "*on frean waere*" (linie 27) d.v.s "til Freys beskyttende værn". Scylds ligfærd var på en båd, der blev sat på havet.

Scylds efterkommere kaldes Scyldinger (i nordisk tradition Skjoldunger). Hans sønnesøn er den mægtige danerkonge Hrothgar ("sejrrig beskytter") (nordisk Roar). Da situationen er kritisk for kong Hrothgar i hans hal Heorot beder man en spåmand undersøge om "*alfernes hersker kan forbedre situationen*" (linie 1314). Alfer er døde sjæle og i den nordiske mytologi siges det at Freys hjem er Alfheim d.v.s. dødsriget. Dette passer med sceneriet i dødsriget på guldbrakteaten figur1, hvor Ing/Frey optræder.

Hrothgar omtales som "*Ingvennernes beskytter*" (linie 1043) og som "*Ingvennernes vise herre*" (linie 1318), hvilket betyder at guden Ing blev dyrket i det område han kontrollerede. Beowulfs sværd kaldes "*Incge lafe*" (linie 2577), hvilket må betyde "Ings gave". Ved en rituel ligbrænding hentes en skat frem som kaldes "*Incge gold*" (linie 1107), hvilket betyder "Ings guld". Da der ikke nævnes andre gudenavne i Beowulf digtet, må vi antage at Ing/Frey var den vigtigste gud i Sydskandinavien i hvert fald for krigere og stormandsfamilier. Udvandrerne til England medbragte deres populære gud Ing og det er formentlig derfor det nye land fik navnet England.

Det fremgår af Beowulf digtet at der var flere høvdingeslægter, som kaldtes daner: norddaner, syddaner med flere. Hocingerne som var bosat ved Ho bugt var allierede med den førende danerkonge Hrothgar, og de kaldtes også daner. Beowulf selv var opvokset hos Geaterne, der også kaldtes daner. De forskellige danerslægter tilhører altså ikke samme stamme. De var allierede og sendte lejlighedsvis krigere til hjælp for hinanden. F.eks var der en høvding fra Vendsyssel tilstede i Hrothgars kongehal.

Det fremgår ikke direkte af Beowulf-digtet hvor Scyldingerne var bosat, men det var med stor sandsynlighed på Fyn. De fund, man har gjort i den store bosættelse ved Gudme ("Gudernes hjem"), er usædvanligt rige og overskygger alt, hvad man kender fra andre af

tidens bopladser. Der har været over 50 samtidige huse spredt over et større område og flere gravpladser. Det sydøstlige Fyn er i perioden 300-500 et af de rigeste samfund i Nordeuropa. Denne rigdom må hidrøre fra tribut (”scyld”) fra nær og fjern. Man har foreslået at Scyldingerne var bosat i Lejre på Sjælland, men i Lejre blev den første hal bygget i 500-tallet og der var kun én.

Ordet ”dan” er indoeuropæisk og betyder ”flydende”. For eks. kaldtes oldtidens grækere i Ileaden for danaer, fordi de rejste med både. Den første skriftlige omtale af danere i Sydskandinavien er hos Aithikos, der rejste gennem Østersøen ca 275 og skrev en Kosmographie på græsk. Han siger at danerne er de bedste søfarere og de bedste skibsbyggere. Han har mødt dem ved Oders udløb. Der er sikkert høvdingeslægter i Sydskandinavien, der har kaldt sig danere i perioden frem til 450 men det skal vi ikke spekulere over nu.

Beowulf og hans mænd kom ca. 515 til kong Hrothgar for at hjælpe med at bekæmpe en farlig fjende. I Beowulf-digtet linie 612-16 hører vi

Weaehtheow trådte frem i hallen
Hrothgars dronning opmærksom med anstand
Guldsmykket hilste hun mændene i hallen
og den ædle frue bød fulde bægre
først til østdanernes fyrste

Wealhtheow betyder “rigdommens tjener” d.v.s. finansminister. Det var hustruen der sørgede for hjemmets forsyninger og økonomi herunder guld. Østdanernes fyrste er åbenbart den fornemste gæst. Det er måske en fyrste fra Sjælland eller Skåne. Senere byder dronningen Beowulf et bæger med mjød og hun ledsager overrækkelsen med en tak til Gud.
Beowulf får også af dronningen gaver af guld, bl.a. en guldhalsring. Da Beowulf vendte tilbage til Geaternes hof gav han halsringen til geaternes dronning. Det guld beboerne erhvervede blev afleveret til husfruen. Når en guldbrakteat er fundet i en grav hvor kønnet kan bestemmes er det næsten altid en kvindegrav. Det ser ud til at det var husfruen der styrede drikkeritualet som havde en religiøs karakter. Husfruens rituelle rolle forklarer at kvinder bærer guldbrakteater. Drikkeritualet var hos germanerne forbundet med dyrkelsen af de guddommelige tvillinger. Hos germanerne var guld ikke et betalingsmiddel. Guld tilhørte guderne og guldet indeholdt guddommelig kraft. Husfruen opbevarede lokalsamfundets guld og den der fik en gave af guld fik dermed velsignelse fra guderne. Det var formentlig husfruen der lod smeden fremstille guldbrakteater. Antagelig blev der fremstillet et prægestempel og et antal prægede eksemplarer til et bestemt ritual. Almindeligvis findes der kun én eller ganske få guldbrakteater fra samme prægestempel. Af 535 forskellige præg er kun 137 fundet i flere eksemplarer. Når der er flere eksemplarer med samme præg er de ofte fundet forskellige steder. Husfruen kunne også give eksemplarer til gæster.

Scyldingerne på Fyn var de mest magtfulde danere. De forskellige høvdingeslægter, der kaldte sig danere kunne kun holde sammen hvis der var en magtfuld leder og det var Scyld og senere Hrothgar. Men ledelsen og sammenholdet var også baseret på et religiøst fællesskab. En stærk religiøs tro er en vejledning for mennesket i alle livets forhold og

derfor af grundlæggende betydning for menneskets liv. Guden tog bolig i brakteaten ved ritualet. Ritualet kunne styrke troen og sammenholdet mellem deltagerne og virkningen varede ved når deltageren beholdt brakteaten som en amulet på sin krop.

Det er bemærkelsesværdigt at guldbrakteaterne i Sydskandinavien næsten alle er fundet i offerdepoter. I depotet er der oftest flere genstande af guld og forskellige guldbrakteater. Det ofrede guld har måske nok været opbevaret af husfruen, men det er ofret på hele lokalsamfundets vegne. Anledningen kunne være dårlige tider med misvækst eller sygdomme eller forehavender som rejser, krig eller politiske reformer. Brakteater er fundet hos gravlagte i Norge og England og der kan være flere forklaringer herpå. De norske og engelske brakteater tilhøsk "freur og tyer slutningen af brakteatperioden, hvor ofring i jord var ophørt. En anden forklaring kan være at brakteaterne er gået tabt i brandgrave, der var almindelige i Sydskandinavien.

På Fyn har troen på de Guddommelige Tvillinger været stærk. Det højeste punkt på Fyn hedder Frøbjerg. Gudens navn Frø eller Frey kan have relation til dansk "frejdig" og "frem" og tysk "freude". Hans andet navn Ing kan have relation til ord som "ung", "eng" eller "ingeniør". Han er hurtigt voksende og hurtigt fremadskridende. Gudenavnet Njord er afledt af udsagnsordet "at nyde". Ing yder og Njord nyder. Det betyder at Njord sørger for høst, rigdom og sikret livsforløb. To åer på Fyn hedder Sønder Nærå og Nørre Nærå. I Ynglingesaga kaldes Fyn i 500-tallet for Njords Ø.

Kong Hrothgar byggede hallen Heorot og den har nok ikke ligget ved Gudme. Vi hører nemlig, at den blev nedbrændt ved kamp mod heathobeardan ("krigsøkserne"), (nordisk: hadbarderne, en "barde" er en skægøkse), som var bosat i Sønderjylland. Hadbarderne var ikke daner, men deres konge Ingeld ("Ing-liv") var opkaldt efter guden Ing, så de havde den samme gud som danerne. Ingeld led nederlag ved Heorot ca. 520, og udvandrede derefter til Nordengland. Det er foreslået at Heorot lå i landsbyen Harte ved Kolding. Begge navne betyder nemlig "hjort".

I Hrotgars kongehal mødte Beowulf en anden konge Hrothulf ("sejrrig ulv"), der i den nordiske tradition kaldes Rolf Krake. I linie 1014-19 står der:

Vennerne Hrothgar og Hrothulf drak, godmodige mange mjødkrus, standhaftige i Heorot. Ingen falske bedrag var da synlige i Scylding-ætten.

Det antydes her, at der kom et opgør. Af "Goternes historie" nedskrevet på latin i 500-tallet fremgår det at Hrothulf (latin Roduulf) ca. 507 var i det nuværende Ungarn. Her var der andre etniske grupper af skandinavisk herkomst og de valgte Hrothulf til konge. De fik udleveret våben og heste af goternes konge og kæmpede for ham. Få år efter drog Hrothulf med sine velbevæbnede og trænede hirdmænd tilbage til Skandinavien og bosatte sig i Lejre på Sjælland. Han var den første daner der havde en stående hird som han finansierede ved beskatning af de andre konger. Hrothgar beskrives i Beowulf-digtet som alderssvækket så han er måske død omkring 520. Hrothulf angreb da scyldingerne og dræbte Hrothgars søn Hrethric, der af Saxo kaldes Roric. Den anden søn Hrothmund udvandrede til England og findes i kongerækken for East Anglia. Hrothulf overtog dermed overherredømmet i Sydskandinavien. Hrothulf var ikke en ægte Scylding. Han tilhørte Wulfing-ætten og det gjorde for øvrigt også Beowulf ("bæredygtig ulv", engelsk "bear"

betyder ”udholde”, ”magte”, ”påtage sig”).

6. Guldbrakteat fra Lejre (foto fra Nationalmuseet).

Brakteaten figur 6 er fundet 2012 i Lejre ved Snogskilden tæt på det sted hvor kongehallen fra 500-tallet lå. Det er en tregudebrakteat meget lig figur 1 og derfor fremstillet i Gudme. Magthaveren i Lejre har formentlig modtaget den i forbindelse med et ritual hos magthaveren i Gudme. Ifølge Beowulf var Hrothulf/Rolf Krake til stede i Hrothgars/Roars kongehal. Guldbrakteaten figur 6 er beskadiget, tilsyneladende med vilje før den blev nedlagt i jorden som offer.

Rolf Krakes 45m lange hal er den første halbygning i Lejre. Det kan ikke være tilfældigt at hallen blev bygget tæt på en gammel bronzealderhøj. Højen kaldtes i ældre tid Friis høj, der sandsynligvis betyder Freys høj. På Rolf Krakes tid mente man, at Frey og de andre guder havde eksisteret siden jordens skabelse og derfor måtte den menneskeskabte høj være et gammelt helligsted for Frey. Tænk på Frøbjerg på Fyn. Nord for hallen fandtes rester af en 14,5 m lang kultbygning. Kultbygninger af samme type er fundet flere steder. En tilsvarende kultbygning i Uppåkra var 13 m lang. I midten stod fire meget høje stolper, der formentlig bar et halvtag. Den omgivende plankevæg var lavere og havde tre indgange. I midten var rester af et ildsted. Under lergulvet fandt man et depot med et glasbæger og den tidligere omtalte sølvpokal (figur 6). Kulthuset i Lejre har en lignende form, men er mindre godt bevaret. Der må have foregået dyreofringer i kulthusene. De fleste dyreknogler i Lejre er fra svin.

Her er det bemærkelsesværdigt at de Guddommelige Tvillinger også kan afbildes som orner. Tvillingerne kan optræde som mytiske Orner og de kan også tage bolig i biologiske svin. Dette sker når et svin skal ofres til guderne. Offerblodet repræsenterer dyrets liv og sjæl, og det er en gave til guden. Dyrets kød indeholder noget af gudens kraft og de der spiser det får del i gudens kraft. I den nordiske mytologi var Julen Freys fest og julegrisen ofredes til Frey. I Beowulf digtet siges det om Beowulfs mænd: ”*Ornefigurer af guld skinnede på hjelmenes kindbeskyttere*”(linje 303).

7. Guldbrakteat fra Holmetorp, Öland (Hauck 279).

Der er fundet ca- 10 guldbrakteater med orner. De er næsten alle fra Sydsverige. Særlig interessant er brakteaten fra Holmetorp, Öland figur 7. Den er af type A. Her ser man tydeligt tanden på den ene orne og børsterne på ryggen af dem begge.

Romeren Tacitus nævner ca år 100 en skabelsesmyte hos germanerne, og den forklarer hvad vi ser på figur 7. *"I ældgamle digte, som er deres eneste form for historisk overlevering, fejrer de guden Tuisto, som er født af jorden. Ham tillægger de en søn, Mannus, som er folkets ophav og stamfader, og Mannus atter tre sønner. Efter dem kaldes stammerne nærmest oceanet ingævonere, de inde i landet herminonere, og de øvrige istævonere." (Tacitus 2,3).*

De tre omtalte gudesønner er de Guddommelige Tvillinger Ing og Hermund samt deres søster fødselsgudinden Istar (Eostra, Ostara). Hermund ("den ophøjede beskytter") kendes senere under gudenavnet Njord, men også gudenavnet Hermund kendes senere som en gud, der viser vej i dødsriget. De tre vaneguder blev dyrket af alle germanske stammer og nogle stammer blev opkaldt efter en af dem. Tuisto betyder "snoet af to" og det må være den slange vi ser på figur 7 med to fugleagtige hoveder der dukker op af jorden. Tuisto frembringer Mannus (på germansk Manu), der betyder "skaber". Han er repræsenteret på figur 7 med et menneskehoved. Han skaber de to tvillinger, der er orner

som cykler rundt i himlens daglige bevægelse. Den ene ornes forben kommer ud af Manus mund, som tegn på at tvillingen er skabt ved tankens kraft.

Fuglehovedet i gudens hår ses på mange brakteater og det viser at han flyver. Håret er her dekoreret med trekantede skraverede felter. Denne dekoration findes også på den ydre rand. Ifølge Mackeprang (Mackeprang 1952) er denne dekoration typisk for brakteater fundet i Sydsverige. Ornebrakteaterne må derfor være fremstillet i ved et ritual hos en Sydsvensk småkonge. I Sydsverige blev Tvillingerne typisk afbildet som orner. Det viser pragthjelme med ornefigurer fra omkring 600 fundet i Sverige og i England, der havde nære forbindelser med Sverige på dette tidspunkt.

På Öland er fundet et depot med 3 braktater hvoraf én med trekantskravering (Hauck 222). Mønter i depotet muliggør en datering af depotet til ca. 480. Da brakteaterne er slidt kan vi antage at brakteatproduktionen på Öland er begyndt nogenlunde samtidig som på Fyn d.v.s. ca. 450.

Germanerne har naturligt nok regnet med en far til de Guddommelige Tvillinger men denne far deltager ikke den daglige skabelse af enkelte individer og han omtales næsten aldrig. Fra år 933 kendes dog en islandsk ed. "*Må Frey og Njord hjælpe mig og den almægtige gud*".

8. Guldbrakteat fra Lellinge, Sjælland (Hauck 105).

Brakteaten figur 8 er et enkeltfund nedgravet 30 cm i jorden og kan betragtes som et offer. Den må være fremstillet hos en anselig magthaver da den har en god kvalitet og en meningsfuld indskrift som lyder

SALUS ALU d.v.s. *Jeg lader trivsel vokse*

Ordet SALUS, der findes på flere romerske medaljer. Det betyder trivsel, sundhed, velfærd. ALU har vi set på figur 3. Ligesom på figur 3 og 4 ser vi her himlen med hagekorset og guden Ing/Frey. Han har tommelfingeren i munden som tegn på at han styrer nogen. Det er mærkværdigvis ikke solhesten. Til gengæld er der et andet dyr jeg vil opfatte som en ulv. De guddommelige Tvillinger kunne også optræde som ulve. I den romerske mytolologi kendes de som ulveungerne Romulus og Remus. Denne brakteat kommer fra et område hvor Hrothulf/Rolf Krake herskede. Måske skal ulven symbolisere Hrothulf og andre wulfinger.

På de fleste brakteater ledsages Ing af en rovfugl som henvender sig direkte til ham (figur 1, 3, 4, 8 og 9). Fuglen må være en skytsånd der i eddadigtningen kaldes en fylgje. I digtet Helge Hundingsbane svæver en fylgje højt over den sejrende Helge og lover ham magt og lykke. Hun kalder ham for Ings frænde. Helge var en Wulfing men tilhørte åbenbart også Ing dyrkerne. Han var sandsynligvis den Helge, der var far til Wulfingen Rolf Krake.

Det forekommer mærkeligt at en guddom har brug for en skytsånd, men der må man huske at Ing var dødelig og tog bolig i dødelige væsener i den fysiske verden. Derfor havde han ligesom mennesker brug for at blive mindet om sin udødelige sjæl i den åndelige verden. Fylgjen på figur 4 ligner en gammel kvinde og fylgjer er som regel kvindelige. Vi kan derfor antage at hun repræsenterer en stammoder eller måske Ings mor, den store moder til alle levende væsener.

Den germanske forestilling om skytsånder har sat sat spor i eftertiden. I den katolske kirke har helgener og engle overtaget skytsåndernes funktion. Omkring 600 ses mytiske ørne på germanske skjolde og spænder. De kan opfattes som fylgjer. Goterne brugte en ørn som kendemærke. Senere i middelalderen ses ørne på våbenskjolde og endnu i dag har vi ørnen i Tysklands og USAs rigsvåben. Den mytiske rovfugl på guldbrakteaterne ligner ofte en ørn, men på figur 8 ligner den en ravn. Det hænger måske sammen med at den svenske kongeslægt krakerne brugte ravnen som fylgje symbol. Krake betød ravn. Rolf Krake var opvokset hos krakerne og brugte ravnesymbolet og fik derfor sit tilnavn Krake. Danske vikingekonger bibeholdt ravnebanneret som symbol de næste 500 år.

9. Guldbrakteat fra Skåne (Hauck 149).

Her ser vi en anden ulvebrakteat. Runeindskriften lyder

LAThU LAUKAR d.v.s. *Jeg bringer godt helbred*
GAUKAR ALU d.v.s. *Jeg holder humøret oppe*

LAThU kendes fra figur 2 og betyder her "jeg bringer". LAUKAR ligner svensk läkare og betyder "helbredelse, godt helbred". GAUKAR ligner "gække" og betyder "godt humør". ALU kendes fra før. En ting jeg har bemærket er at der er otte kugler her ligesom på den anden ulvebrakteat. Det kan hænge sammen med at germanerne delte døgnet og solens døgnbevægelse i otte dele, på Island kaldet "eikter".

De to ulvebrakteater har ønsker om godt helbred i modsætning til de sædvanlige ønsker om vækst. Desuden har de ikke billede af solhesten. Her er landbruget ikke mere altafgørende. Det tyder på at de der fremstillede ulvebrakteaterne tilhørte en krigerelite, muligvis med forbindelse til Rolf Krake. De kommer begge fra et område der var under Rolf Krakes kontrol. Ifølge sagaerne var der ingen kvinder og børn i Rolf Krakes lokalsamfund kun krigere og oppassere. Rolf Krake uddelte selv guld.

I årene omkring 540 var verdenstemperaturen den laveste den har været i de sidste 2000 år. Det fremgår af målinger af træernes årringe. Årsagen var to kæmpestore vulkanudbrud, der medførte at støv skyggede for solen. Der er fremsat den teori, at guldbrakteaterne er ofret for at bede om hjælp efter klimakatastrofen. Det er muligt. De fleste guldbrakteater er dog fremstillet før 540 og udtrykker ikke katastrofestemning. Men klimakatastrofen fik store konsekvenser overalt på jorden: misvækst, hungersnød, plyndring, nye magthavere og nye religioner. Langobarderne trængte ned i Italien og bosatte sig der. Angelsakserne fortrængte kelterne fra England.

I Ynglingesaga fortælles at "*på den tid, da Rolf Krake faldt i kampen ved Lejre, hærgede danske og norske søkonger. De for omkring med stort krigerfølge uden selv at eje land*". De arkæologiske fund viser flere nedbrændte bopladser i Østersøområdet på denne tid. Der sker også en formindskelse i folketallet. Der fortælles om kvægrøveri. Overraskelsesangreb med natlig afbrænding af hallen var helt normalt. Ifølge sagaerne var det også det der overgik Rolf Krake. Rolf Krakes halvsøster, dronningen i Skåne, var utilfreds med at betale skat til Rolf Krake. Da hun var på julebesøg i Lejre havde hun en hemmelig hær, der angreb hallen om natten. Rolf Krake og hans krigere faldt ca. 550. Grydehøj i Lejre indeholder en fornem brandgrav fra 500-tallet og er sandsynligvis Rolf Krakes grav.

Efter Rolf Krakes død var der ingen ledende danerkonge. Det svenske rigdomscenter på Öland blev også ramt af et tilbageslag. Guldbrakteaterne var først blevet produceret af danerne og sveerne, men omkring 550 ophørte produktionen af brakteater næsten helt. Til gengæld ser man i perioden 550-700 de såkaldte guldgubber. Det er små guldfolier muligvis beregnede til at lime op på en stolpe i huset. Efter billederne at dømme har guldgubberne intet med Odin at gøre og er snarere en dyrkelse af fødselsgudinden Freya. Der sker også en ændring i den germanske dyrestil omkring 575 og det kan skyldes samfundsændringer efter klimakatastrofen. I stil 1 før 575 er der gjort noget for at tydeliggøre dyrene, som jo er vigtige gudesymboler. I stil 2 efter 575 er der lagt mere vægt på den dekorative virkning, så at dyrene udarter sig til sofistikerede fletværk. Denne elitære kunst er udtryk for at magten i samfundet var koncentreret på færre hænder.

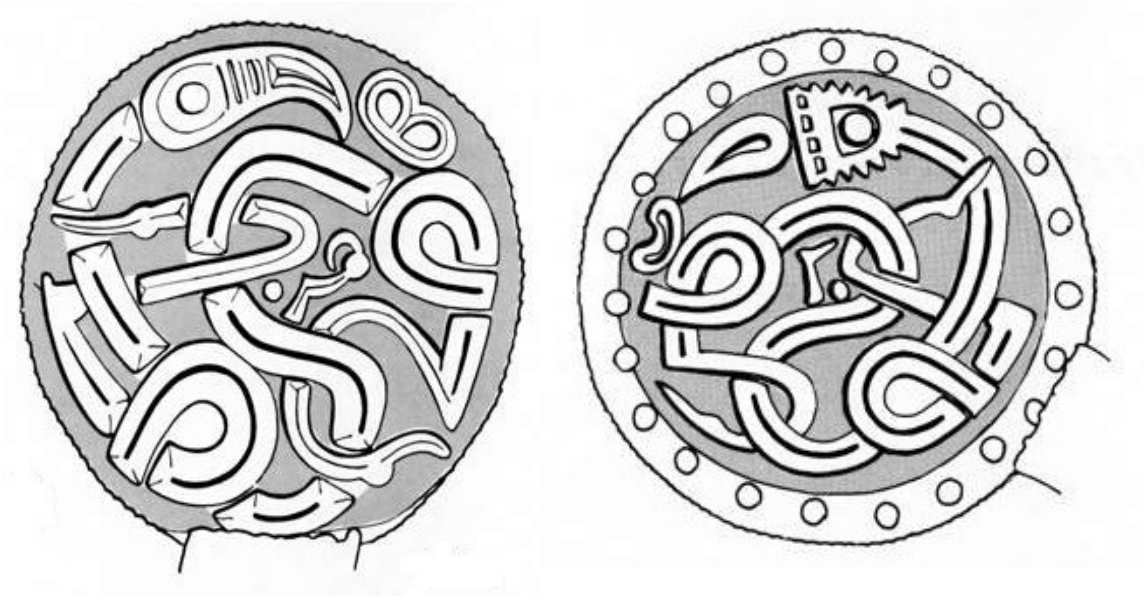

10. D-brakteater. a) fra Grathe Hede, Jylland (Hauck 434b,1) og
b) fra Finglesham, Kent (Hauck 426,2b).

Ca. en tredjedel af guldbrakteaterne er af type D, som viser et stiliseret dyr, typisk som på figur 10. Øverst ser vi et rovfuglehoved. Derefter følger dyrets krop ned til en sløjfe, skulderen, hvorfra der udgår et ben. Kroppen følges ned til en anden sløjfe, hoften hvorfra der udgår et andet ben. Krop og ben er filtret ind i hinanden, så at dyret er forhindret i at folde sig ud. Det slangeagtige dyr med to ben er en lindorm. Lind betyder "bøjelig, krum" og orm betyder "slange".

Lindormen kendes fra et stort antal folkesagn i Sydskandinavien og Nordtyskland. Især er der historier om at lindormen lægger sig i vejen når der skal bygges en kirke. Lindormen er kæmpestor og opholder sig ofte nede i jorden eller i vandet. Den kan dog også flyve og afbildes undertiden med vinger. Det fortælles også at lindormen kan beskytte lokalbefolkningen og give dem rigdom, men den æder også mennesker. Der findes et stort antal stednavne afledt af lindormen f. eks. Lindholm. I kirker ser man billeder hvor en lindorm dræbes af en ridder, på lignende vis som dragen, der bliver dræbt af Sankt

Georg. Dragen og lindormen har samme funktion og det er blot forskellige navne, der bruges af forskellige germanske folk. I kirker ser man også Kristus træde på en slange. Det betyder at han overvandt døden, repræsenteret ved slangen. Dragen/lindormen er afbildet i adskillige våbenskjolde f. eks i norske byvåben og i det danske rigsvåben og den er symbol for Fyn.

Lindorme og drager er hos germanerne forbundet med naturkræfter som er svær at værge sig imod: jordskælv, oversvømmelser, misvækst, sygdom, misundelse eller krig. Klimakatastrofen i 540 bragte flere ulykker og de kunne forklares ved at lindormen rasede. D-brakteaterne viser lindormen, der har bundet sig selv, hvorved ulykkerne undgås.

D-brakteaterne er i Danmark hovedsageligt fundet i Jylland i et område omkring Viborg og et andet område omkring Esbjerg. Det er i Jylland typen er opstået i slutningen af brakteatperioden. Fra Jylland bredte typen sig med udvandringen til Kent i England. I Kent er næsten alle brakteater af type D. De engelske brakteater er i modsætning til de Skandinaviske af sølv og derfor formodentlig produceret i England. Nogle af dem er fundet i grave som kan dateres til perioden 525-575. (Axboe 2007). Der findes en anden stor forekomst af D-typen i Rogaland i Sydvestnorge åbenbart et resultat af udvandring fra Jylland.

Den jyske D-type har ofte en kringle. Det er formentlig det samme symbol vi ser på randen af brakteaten fra Öland figur 7. Kringlen findes også på talrige bronzealderfund i Sverige. Betydningen må være livets cyklus, især menneskelivets cyklus. Livet kommer fra et ukendt sted ud gennem en spiral og det slutter igen med at forsvinde ind gennem en anden spiral. Måske lindormen tillader at denne livscyklus forløber normalt. Underbenet på brakteaten betyder måske at lindormen også tillader at mennesket kan gå på jorden.

Ved tydning af forhistoriske billedsymboler er der ingen skriftlige kilder, og derfor må man sammenligne med andre lignende billeder. Afbildninger af den store slange i underverdenen findes i nordisk bronzealder og førromersk jernalder og ses også på Guldhornene fra Gallehus. Det viser at lindormen/dragen er en ældgammel og vidt udbredt forestilling i germansk tradition. Bedst er at sammenligne med billeder fra samme periode og samme område. Derfor må vi se på korsfiblerne, der var den mest almindelige type brystspænder i Folkevandringstiden. Moden begyndte i Jylland i 400-tallet og bredte sig til områder ved Elben og til Norge og med udvandrerne til England.

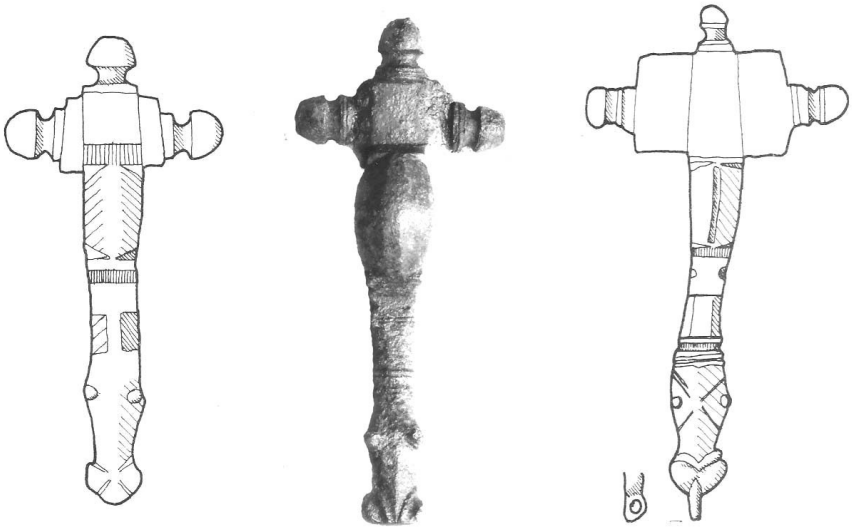

11. Korsfibler af bronze ca. 500, a) Olde.Norge. b) Dankirke, Sydvestjylland.
c) Wakerley, Northhampshire, England. (Hines 1984).

Figur 11 viser tre eksempler på korsfibler. De blev fremstillet lokalt men de har tydeligvis en fælles symbolik, der må være udtryk for fælles myter. Normalt findes en enkelt fibel i en kvindegrav. Men i Dankirke blev der fundet fem korsfibler som den viste figur 11,b) i en bunke. Dankirke var en bebyggelse med handel og håndværk og forgænger for Ribe.

Den store slange må repræsentere kræfterne i underverdenen. Dette uhyre symboliserer jordens regenerative kraft, der tager liv og giver nyt liv. Korsfiblerne og D-brakteaterne havde forskellige funktioner, men formentlig viste de den samme mytologiske slange.

De tre knopper på korsfiblerne må symbolisere de tre kræfter i menneskelivet.
Meget ofte ses tre punkter eller tregrenede symboler på brakteaterne f. eks. figur 1, 3 og 8. De tre kræfter ses også hyppigt som tre parallelle linier på urner fra de samme områder som korsfiblerne. De tre kræfter kendes også i den nordiske mytologi som de tre skæbnegudinder nornerne. Den første sørger for at frembringe livet, den anden opretholder livet og den tredje sørger for at livet ebber ud.

Lindormen/dragen er usynlig ligesom andre mytiske væsener. Netop slanger bruges til at symbolisere usynlige kræfter fordi de lever skjult i jorden. Lindormen /dragen kan spy gift og ild. Giften kalder vi i vore dage infektioner og ilden kalder vi feber. Sygdomme forårsages af skjulte kræfter. I oldtidens ægypten kaldtes infektioner for slangebid.

Vi kan få et indtryk af indstillingen til sygdom på guldbrakteaternes tid gennem Beowulf-digtet. Her fortælles at en af Beowulfs krigere stjæler et værdifuldt bæger fra en gravhøj, men det bliver opdaget af dragen, der vogter gravhøjen. *"Så begyndte uhyret at spy flammer og brænde alle bosættelser. Intet levende efterlod den onde flyvende orm."* (linje 2312-15). Beowulf er også blevet ramt af dragen, men deltager i et mystisk drab af en fjendtlig fremmed hvor han får hjælp af en betroet kriger. Beowulf selv er for svag og deltager kun symbolsk i drabet. Det kan være en krigsfange, der repræsenterer dragen, der bliver dræbt. *"Så begyndte de sår som jorddragen tidligere havde givet at vokse og inde i brystet voksede en dødelig gift* (linje 2711-15). Den dødsmærkede Beowulf udtaler derefter sin sidste vilje og dør.

Beowulf var lidt yngre end Hrothulf/Rolf Krake og er muligvis død ca. 555. På dette tidspunkt kan der meget vel have været sygdomsepidemier på grund af miljøkatastrofen i 540. Der berettes om en alvorlig pestepidemi i England ca. 549. Formålet med D-brakteaterne må være at bæreren får beskyttelse af lindormen f.eks. beskyttelse mod sygdom. D-brakteaterne florerer i den sidste del af brakteatperioden og det kan måske forklares ved sygdomsepidemier på denne tid.

Axboe, M.: *Brakteatstudier. 2007*

Karl Hauck, Morten Axboe m.fl.: *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. 1985-

1989.

Hines, J.: *The Scandinavian Character of Anglian England in the pre-Viking Period.* 1984

Mackeprang, M. B. :*De nordiske guldbrakteater.*1952

Rasmussen, F.: *Germanerne og Vingerne. 2.del: Tvillingemyten.* 2004

Wüttke, H.: *Aithikos' Kosmographie.* 1853

http://www.finse.dk/goldhorns.pdf

http://www.heorot.dk/beowulf-rede-text.html